

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.18>

ХАРЦІЙ О.М.

кандидат психологічних наук,
доцент, УІПА, м. Харків, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ З КОПІНГ СТРАТЕГІЯМИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД СЕРЕД МОЛОДІ

KHARTSIY O.M. The relationship of leadership qualities with coping strategies in the war period among youth. *Subject of research: leadership qualities and their relationship with coping strategies in the wartime period among young people. The purpose of the study: to study the development of leadership qualities and their relationship with coping strategies in the wartime period among young people. The main objectives of the study: 1) To conduct a theoretical analysis of the problem of leadership and an analysis of leadership qualities among young people. 2) Investigate the theoretical and methodological foundations of studying the relationship between leadership qualities and coping strategies. 3) To conduct an empirical study of the relationship between leadership qualities and coping strategies during the war period among young people. 4) Develop practical recommendations for the development of leadership qualities through the use of coping skills among young people. The practical significance: The results of the study can be of practical importance for the development of programs and educational materials aimed at the development of leadership qualities and coping strategies among young people in the period of conflict. Practical recommendations can be applied in preventive and corrective work to form more adapted behavior. Scientific novelty: The use of positive coping for the development of leadership qualities among young people.*

Key words: coping strategy, leadership, leadership qualities, aggressiveness.

ХАРЦІЙ О.М. Взаємозв'язок лідерських якостей з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді. *Анотація: Предмет дослідження: лідерські якості та їх взаємозв'язок з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді. Мета: вивчення розвитку лідерських якостей та їх взаємозв'язку з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді. Основні*

завдання дослідження: 1) Провести теоретичний аналіз проблеми лідерства та аналіз лідерських якостей серед студентів. 2) Дослідити теоретичні та методологічні підстави вивчення зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій. 3) Провести емпіричне дослідження зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій у воєнний період серед молоді. 4) Розробити практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей за допомогою використання копінгів серед молоді. Практична значущість дослідження: Результати дослідження можуть мати практичне значення для розробки програм та навчальних матеріалів, спрямованих на розвиток лідерських якостей та копінг-стратегій серед молоді в період конфлікту. Практичні рекомендації можна застосовувати у профілактично-корекційній роботі для формування більш адаптованої поведінки. Наукова новизна: Використання позитивних копінгів для розвитку лідерських якостей серед молоді.

Ключові слова: копінг-стратегія, лідерство, лідерські якості, агресивність.

Постановка проблеми. Дослідження теми розвитку лідерських якостей та їх впливу на копінг-стратегії у воєнний період серед студентів є вкрай актуальним.

Наразі, ми живемо в світі, де «війна» це не тільки віддалене поняття, але й суворе дійсність, яку супроводжують занепокоєння та конфлікти, тому розвиток лідерських якостей серед молоді та ефективні стратегії копінг поведінки можуть мати значний вплив на забезпечення стабільності людської психіки та скорішому поверненню миру.

Дослідження можуть виявити ефективні копінгі, такі як стратегії зниження стресу та позитивного мислення, які можуть допомогти молоді адаптуватися до воєнних умов та знизити рівень агресивності, як дезадаптивної копінг стратегії.

Розвиток лідерських якостей, таких як комунікація, прийняття рішень, мобільність та здатність до співпраці, може допомогти молоді стати більш ефективними лідерами та сприяти кращому керуванню та спільній роботі у воєнний період.

Копінг стратегії - це способи, якими люди реагують на стрес і негативні ситуації.

Аналізування цієї теми може мати важливе значення для розуміння факторів, які визначають успіх та ефективність у воєнному періоді серед молоді, а також допомогти розробити програми та ініціативи для покращення лідерських навичок та стратегій копіngu.

Предмет нашого дослідження – лідерські якості та їх взаємозв'язок з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді.

Мета – вивчення розвитку лідерських якостей та їх взаємозв'язку з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді.

Завдання: 1) Провести теоретичний аналіз проблеми лідерства та аналіз лідерських якостей серед студентів. 2) Дослідити теоретичні та методологічні підстави вивчення зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій. 3) Провести емпіричне дослідження зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій у воєнний період серед молоді. 4) Розробити практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей за допомогою використання копінгів серед студентів.

Результати дослідження можуть мати практичне значення для розробки програм та навчальних матеріалів, спрямованих на розвиток лідерських якостей за допомогою копінг-стратегій серед студентів у воєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «лідер» має безпосередній зв'язок з такими факторами як «управління» і «керівництво». Представниками ситуаційного підходу до лідерства є Ф. Фідлер, В. Шмідт, В. Врум. Представниками особистісного підходу було продовжено вивчення якостей лідера (Б. Л. Хілтон, Р.М. Стогдилл, Б. Мак-Лена, Д. Стенг і ін.). В рамках інтеракціоністського підходу лідерство розуміється як функція взаємодіючих між собою особистісного і ситуативного факторів (Ц. Джібб, К. Кліффорд, Т. Кох, Б. Басс, Р. Стогдилл, Ф. Фідлер, В. Шутц, Р. Хауз, Т. Хеммер, Ш. Дечлер, С. Грін, Д. Небекер, М. Боні і ін.).

Копінг-стратегії – це сталі моделі мислення та поведінки, спрямовані на подолання життєвих криз та перешкод. Мета копінгу – створити рівновагу між вимогами світу та життєвими ресурсами, зберігаючи при цьому ментальне та фізичне здоров'я.

Усвідомлення своїх копінг-стратегій допомагає ставати більш організованим та стресостійким. Як зазначають дослідники, які є прихильниками психоаналізу, копінг – являє собою механізм психологічного захисту, що використовується особистістю для подолання психічного напруження. З такої позиції копінг визначається як рефлекторна реакція на подію, без використання емоційної та когнітивної складової психіки. Таке інтерпретування копінгу, на думку вчених (Н. Ендлер, Дж. Паркер і П. Крамер), сприяло виникненню складнощів, пов'язаних з тим, що у другій половині ХХ ст. деякі психологи стали визначати деякі адаптивні захисні механізми як «копінг-стратегії». Згідно думок таких вчених як К. Шефера та Р. Горзуха, людина обирає вже сформовані моделі подолання криз протягом доволі великого періоду часу, оскільки її власні риси в цей час майже немінливі. Найбільш популярним та значним у аналізованні копінгу в наші часи є транзакційний підхід, розроблений психологами Р. Лазарус і С. Фолькман.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою роботи постає дослідження взаємозв'язку лідерських якостей з копінг-стратегіями для розробки і реалізації психокорекційної та профілактичної програми розвитку лідерських якостей з використанням адаптивних копінгів серед молоді у воєнний період.

Експериментальне дослідження розвитку лідерських якостей та стилів копіngu здійснювалося у 2023 році.

Дослідження включало в себе кілька стадій. На першому етапі роботи було здійснено пошук проблеми дослідження ролі розвитку якостей лідера до адаптивних форм поведінки, було конкретизовано первісне проблемне питання дослідження, а також визначено його тему.

Впродовж другого етапу було проведено теоретичний аналіз наукової (психологічної та медичної) літератури з теми дослідження. Було сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт дослідження, уточнено проблему, висунуто робочу гіпотезу, проведено підбір психодіагностичного інструментарію, визначено контингент досліджуваних.

На третьому етапі роботи було здійснено експериментальне дослідження. Дослідження відбувалося в дистанційному форматі за використанням сервісу Google Forms. Отримані показники були представлені та статистично оброблені в Microsoft Office Excel.

Вибірку склали 40 осіб у віці від 18 до 23 років, які на момент обстеження були студентами та навчалися на різних курсах, за різними спеціальностями (психологія, комп'ютерні технології, машинобудування, дизайн) у м. Харкові.

Для роботи було обрано три методики: Багатофакторний Опитувальник Лідерства (БОЛ) (Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1990)). Методика спрямована на визначення стилю лідерства, який використовує особа. Методика «Види агресивності» створена на основі опитувальника Басса-Дарки та дає змогу класифікувати такі типи агресивного поведіння, як вербальна, фізична, предметна, емоційна агресія, а також самоагресія.

Опитувальник Способи копінг-поведінки (Ways of Coping Questionnaire, WCQ). Опитувальник вважають першою стандартною методикою в галузі вимірювання копіngu. Методика складається з 50 питань, мета яких - виявлення притаманних для індивіда стратегій подолання складних, напружених ситуацій. Опитувальник включає 8 шкал, які відображають стратегії власної поведінки: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча-уникнення, планування рішення, позитивна переоцінка.

Під час роботи було отримано результати.

Високі показники якостей лідера за шкалами «Вплив» (7,3), «Управління» (7,4), «Мотивація» (7,3), тобто ці прояви лідерства є найбільш поширеними у використанні серед досліджуваної групи. Щодо використання копінг стратегій, то найбільш поширеними є копінги «Втечі-уникнення» (61,5) та «Дистанціювання» (58,1), найнижчий показник має «Пошук соціальної підтримки» (47,8). Це свідчить про те, що досліджувана група віддає перевагу дезадаптивним формам поведінки. Агресивність має високі показники по шкалах вербальної агресії (3,8) та самоагресії (4,4), в той час як загальний рівень агресивності є високим у 10%, низьким у 15% та середнім у 75% респондентів.

Кореляційний аналіз показав, що між лідерськими якостями та копінг стратегіями особистості є зв'язок за наступними шкалами. Конфронтація має значущу кореляцію з лідерською стратегією мотивувати оточуючих ($r=0,423$, при $p<0,05$) і суттєвий зв'язок з вмінням надихати ($r=0,350$, при $p<0,05$) та індивідуальним підходом до організації взаємодії з іншими ($r=0,361$, при $p<0,05$). Пошук соціальної підтримки має кореляційний зв'язок з вмінням управляти ($r=0,374$, при $p<0,05$) та наданням самостійності ($r=0,408$, при $p<0,05$). Прийняття відповідальності корелює з мотивацією ($r=0,325$, при $p<0,05$) та вмінням надихати ($r=0,366$, при $p<0,05$). Позитивна переоцінка має значущий зв'язок з мотивацією ($r=0,541$, при $p<0,05$) та індивідуальним підходом ($r=0,512$, при $p<0,05$) та суттєву кореляцію з вмінням впливати ($r=0,347$, при $p<0,05$) та вмінням надихати ($r=0,316$, при $p<0,05$).

Планування рішення суттєво корелює з мотивацією ($r=0,367$, при $p<0,05$), індивідуальним підходом ($r=0,363$, при $p<0,05$) та інтелектуальними стимуляціями ($r=0,324$, при $p<0,05$), а також має значущий зв'язок з вмінням впливати на оточення ($r=0,417$, при $p<0,05$) та наданням самостійності ($r=0,419$, при $p<0,05$). Тому можна зазначити, що така копінг стратегія є найбільш сприятливою для розвитку лідерських якостей, бо вона задіює майже всі складові лідерської поведінки і вимагає від особистості активації внутрішніх ресурсів.

Окремо можна зауважити, що відсутня кореляція між лідерськими якостями та дезадаптивними формами копінг стратегій, такими як дистанціювання та втеча-уникнення, а також самоконтроль.

Прояви агресивності мають кореляційний зв'язок в переважній більшості з іншими дезадаптивними копінгами. Зокрема, дистанціювання має кореляційну залежність з емоційною агресивністю ($r=0,325$, при $p<0,05$). Самоконтроль корелює з самоагресією ($r=0,351$, при $p<0,05$). Втеча-уникнення має значущий зв'язок з емоційною агресивністю ($r=0,460$, при $p<0,05$) та самоагресією ($r=0,544$, при $p<0,05$).

А також існує кореляційна залежність з адаптивними копінгамі. Пошук соціальної підтримки корелює з вербальною агресивністю ($r=0,366$, при $p<0,05$), позитивна переоцінка з вербальною агресивністю ($r=0,324$, при $p<0,05$), прийняття відповідальності з емоційною агресивністю ($r=0,324$, при $p<0,05$). Кореляційного зв'язку між копінг стратегіями та проявами фізичної і предметної агресивності не виявлено.

Щодо лідерських якостей та агресивності особистості – між ними відсутній кореляційний зв'язок. Винятком є шкала «Впливу» яка має зворотній зв'язок з емоційною агресивністю ($r=-0,340$, при $p<0,05$) та самоагресією ($r=-0,337$, при $p<0,05$).

За результатами дослідження зроблено висновки та було запропоновано рекомендації.

Теоретичні рекомендації щодо розвитку адаптивних копінгів:

Копінг-ресурси здорової особистості - це внутрішні і зовнішні ресурси, які допомагають здоровій людині успішно справлятися зі стресом і долати труднощі життя.

Ось деякі складові моделі копінг-ресурсів здорової особистості:

1. Соціальна підтримка: Маючи сильні соціальні зв'язки та здатність звертатися до інших людей для допомоги і підтримки.
2. Внутрішня міцність: Маючи позитивне самосприйняття, впевненість у власних силах і позитивний внутрішній налаштунок.
3. Проблемне мислення: Здатність розглядати проблеми як виклик і шукати ефективні рішення, замість падати духом.
4. Емоційна інтелекція: Здатність розуміти і керувати своїми емоціями, а також розуміти емоції інших людей.
5. Здоровий спосіб життя: Надання пріоритету фізичному здоров'ю, достатньому сну, збалансованому харчуванню і регулярній фізичній активності.
6. Позитивний спосіб мислення: Зосередження на позитивних аспектах життя і уміння знаходити щастя і задоволення в невеликих радощах.
7. Адаптаційна флексібільність: Здатність змінювати свої погляди і звички відповідно до нових ситуацій та викликів. Це лише кілька складових моделі копінг-ресурсів здорової особистості. Ці ресурси можуть варіюватися в залежності від конкретної особи.

Для розвитку адекватних засобів реагування у ситуаціях можна також використовувати метод психодрами та дискусію (дебати).

Загалом, зниження агресивності особистості є необхідною роботою над корекцією поведінки кожної людини, бо це суттєво впливає на продуктивність взаємодії з колективом.

Можна виокремити список рекомендацій, які сприяють зниженню стану агресивності і напруги в стресових ситуаціях:

- Намагатись при будь-якому розвитку подій контролювати ситуацію.
- Не вдаватись до віддзеркалення агресивності опонента (Необхідно зосередити увагу на позитивних аспектах, що допоможе відновити безпосередній спокій та рівновагу в цій обставині).
- Вступити в діалог із опонентом (без напруження).
- Обмежити стресову обстановку (залишитись із особою сам на сам без емоційних вибухів).
- Дати можливість людині проговорити все, чим, на його думку, викликана подібна його поведінка та уважно вислухати.
- Триматись спокійно, не підвищувати тон розмови.
- Намагатись переключити увагу опонента на інші питання.
- Роз'яснити опоненту своє бачення даної ситуації.
- Надати кілька варіантів подолання ситуації, яка склалася.
- По завершенню агресивного стану розглянути мотиви, які сприяли його появі.
- Прибрати можливі чинники появи схожих ситуацій в подальшому.

Рекомендації щодо профілактики та розв'язання ситуацій можливого прояву агресії (розбір конфліктної обставини):

- ізолювати привід, який став поштовхов до появи конфлікту від істинного мотиву;
- визначити «ділову зону» конфлікту, тобто межу «больових» інтересів;
- з'ясувати мотиви прояву агресії у стресовій ситуації;
- виявити скерованість конкретних дій учасників суперечки;
- передбачити результати (для групи і для особи), до яких може привести однотипна ситуація в її екстремальному проявленні;
- виготовити кілька альтернативних моделей приборкання кризової ситуації;
- створити для себе послідовність діяльності при несподіваному виходу ситуації з-під контролю.

Також можна використовувати техніку швидкої самопомогі для зниження агресивності в поточному моменті:

Для подолання стресу на його початку необхідно заспокоїти гормони, а також повернути тіло та думки до дійсності.

Таке заземлення сприяє поверненню психологічної рівноваги, а для більш ефективної дії можна використати так звану техніку 10 кроків.

Приклад такої техніки:

10. Зробіть 10 глибоких вдихів та видихів;
9. Перелічіть 9 предметів, які ви бачите навколо;
8. Назвіть 8 людей, які вас підтримують;
7. Перерахуйте 7 кольорів;

6. Назвіть 6 речей, які роблять вас щасливішим;
5. Зробіть 5 глибоких вдихів і видихів;
4. Назвіть 4 звуки, які ви зараз чуєте;
3. Назвіть 3 предмети, до яких ви можете доторкнутися;
2. Зробіть 2 глибоких вдихів та видихів;
1. Як ви відчуваєте себе тепер.

Така техніка може суттєво полегшити стан особистості в стресовій ситуації.

Під час військових дій можна використовувати практичні методи, які допомагають у роботі з молоддю.

Практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей:

Для розвитку лідерських якостей серед молоді також можна використовувати метод психодрами і проводити розвивальні тренінги спрямовані на згуртування колективу.

Під час воєнного періоду тренінгові заняття можна проводити в спеціально облаштованих укриттях, бо, як можна зазначити, для сприятливого розвитку особистості лідера та й людини взагалі, необхідні психологічна підтримка та моделювання ситуацій повсякденного життя з використанням вправ, які зможуть наблизити психічний стан особистості до того, що був у довоєнний період.

Лідерський тренінг дає можливість спроб первісної ситуації в дійсності. Сприяє моделюванню лідерської поведінки наочно і доволі реально в штучно створених ситуаціях, які часом банальніші, ніж життя, а іноді - набагато заплутаніші, ніж реальність. Тренінгові вправи організовують почуття безпеки (оскільки дозволено переграсти), з іншого боку, вони оголюють особисті відзнаки керівника, показують наочно його відносини з іншими учасниками команди, випробовують на міцність позицію влади особи, взаємовідносини з організаційними, суспільними, успадкованими та штучно створеними структурами. Тому в якості практичних рекомендацій створено програму тренінгу.

Висновки. Проведено теоретичний аналіз проблеми лідерства та аналіз лідерських якостей серед студентської молоді.

Визначено, що лідерські якості постають особливим аспектом, оскільки є пріоритетом певної частини соціуму. Можна говорити про те, що індивід, який володіє даними якостями, має змогу більшою мірою актуалізуватися в суспільстві, обіймати лідерські позиції, очолювати і організовувати групу людей, що дозволить йому розвиватися як особистість, його діяльність буде позитивно позначатися на вирішенні проблем суспільства.

Досліджено теоретичні та методологічні підстави вивчення зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій.

Найбільш цікавою та корисною здатністю психіки постає можливість адаптуватися до зовнішніх умов - направляти думки і поведінку у відповідь на зовнішні фактори так, щоб бути результативним і не стомлюватися.

Копінг-стратегії - це стійкі моделі мислення та поведінки, які допомагають у подоланні життєвих криз. Мета копінгу - рівновага між вимогами світу та життєвими ресурсами, зберігаючи здоров'я. Усвідомлення своїх копінг-стратегій допомагає бути більш організованим та стресостійким, а значить і допомагає формувати в сприятливі лідерські якості.

Також, виходячи з нашого дослідження, розглянуто агресивну модель поведінки як одну з копінг-стратегій, що обираються у складних ситуаціях. Агресивність можна визначити як деструктивну копінг-стратегію, яка у воєнний період може використовуватися як захисний механізм психіки людини.

Проведено емпіричне дослідження зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій у воєнний період серед студентської молоді. Кореляційний аналіз даних дослідження, показав, що між проявами лідерських якостей та копінг стратегіями поведінки є зв'язок за наступними шкалами (при $p < 0,05$): конфронтація має значну кореляцію з мотивацією, з вмінням надихати та індивідуальним підходом; пошук соціальної підтримки корелює з вмінням управляти та наданням самостійності; прийняття відповідальності корелює з мотивацією та вмінням надихати. З цього, можна допустити, що така копінг стратегія є найбільш сприятливою для розвитку лідерських якостей, бо вона задіює майже всі складові лідерської поведінки і вимагає від особистості активації внутрішніх ресурсів.

Прояви агресивності мають кореляційний зв'язок в переважній більшості з іншими дезадаптивними копінгами (при $p < 0,05$). Зокрема, дистанціювання має кореляційну залежність з емоційною агресивністю. Самоконтроль корелює з самоагресією.

Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей за допомогою використання копінгів серед молоді у вигляді програми тренінгу спрямованої на розвиток лідерських якостей з використанням адаптивних копінг стратегій. Практичні рекомендації та опис вправ можуть використовуватися іншими практичними психологами та профільними спеціалістами для роботи та для розробки тематичних курсів, тренінгів і семінарів для молоді.

Список використаних джерел:

1. Фальова О.Є. Система соціально-психологічних тренінгів : Навчально-практичний посібник для студентів та слухачів ІПО. – Харків, 2017. – 122 с.
2. Щокін Г.В. Практична психологія менеджменту: Науково-практичний посібник. – К.: Україна, 2004. – 399 с.

Transliteration of References:

1. Falyova O.E. (2017). Systema sotsial'no-psykholohichnykh treninhiv : Navchal'no-praktychnyy posibnyk dlya studentiv ta slukhachiv IPO. / O.E.Falyova [System of socio-psychological trainings: Educational and practical guide for students and students of IPO.] - Kharkiv. (in Ukr).
2. Shchokin G.V. (2004). Praktychna psykholohiya menedzhmentu: Naukovo-praktychnyy posibnyk. / G.V. Shchokin [Practical psychology of management: Scientific and practical manual.] - K.: Ukraine. (in Ukr)

OLENA KHARTSIY,

PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineer-Pedagogical Academy, m.
Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7467-8867>

E-mail: Harley_99@ukr.net

**THE RELATIONSHIP OF LEADERSHIP QUALITIES WITH COPING STRATEGIES IN
THE WAR PERIOD AMONG YOUTH**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»